

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET IGAZG. VÁLASZTMÁNYA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. I. T.

Megjelen havonként.

November i.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Levél Párisból. Dr. Dezső Béla, — Az Archaeologia az 1878 ki párisi közkiállításon. III. — Könyvismertetések: Gooss C. Die röm. Lagerstadt Apulum, — Reissenberger L. Die siebenb. Münzen des freih. Sam. v. Brukenthalsehen Museums in Hermannstadt, — Hunfalvi Pál. A rumun nyelv. — Adományjegyzék.

Levél Párisból.

1878. október első fele

T. szerkesztő ur!

Szives engedelmével pár sorban, rövid közlésben méltatni akarom Párist és a párisi kiállítást az állattanra vonatkozólag

A mi magát a kiállítást illeti e tekintetben; az nem sok újat, és ismeretlent semmit sem nyújt.

A műszerek közül kiemelek egyet, a gazdák számára szerkesztett mikroszcopot, mely a gazdasági növényekben és czíkkékben élősködők felismerésében szolgál eszközü. Szerfelett praktikus szerkezetű, minden egészséges eszű gazda felhasználhatja saját érdekében. Ára 3—4 frank. Szerkezete: egy 10—15 cm. hosszú rézhengerben betett lencserendszer, melyre egyszerűen csak reá kell hinteni vagy kenni lehető kis mennyiségben a vizsgálandó anyagot. Nagyítása 60—100-szoros.

Még két tárgyat kell kiemelnem:

Egy strucz-családot, kitömvet természetes környezetében; ez valóban szép. Továbbá az erdélyi muzeum-egylettől kiállított barlangi Medve (Ursus spelaeus, Blmbch.) csontvázát. Ez az előttem ismeretesek közt a legszebben van kiállítva. Ehhez a szaktanulmányt nekem volt szerencsém irni s így természetesen, egy okkal több vezetett a gondos megfigyelésre. Van még egy példány Stuttgartban és kettő itt Párisban a Musée d'anatomie comparéban. Legszebb az erdélyi muzeum-egyleté.

Nagyon melegen ajánlhatom minden állatbuvárnak, ha csak lehet bármely áldozattal látogassa meg Párisban a Jardin des Plantes-t s főképen az itt elhelyezett Musée d'anatomie comparée-t.

Néhány nap alatt a Jardin des Plantes-ban kimondhatatlan gyönyörűséggel nagy becsű tanulmányozást vittem véghez, s e néhány nap számtalan összefüggésre adott nekem felvilágosítást, teljes és biztos tudást. Bátran mondhatom: Berlintonl Triestig, Kolozsvártól Párisig pontosan ismerem az állattani nevezetesebb szakintézeteket, de a Musée d'anatomie comparée méltó nagy mestereinek kezéhez és híréhez.

Maga a Jardin des Plantes Páris egyik leglátogatottabb és leggyönyörűbb sétahelye s benne vannak a legjelentékenyebb természetrajzi gyűjtemények. Növénykert, mely sokkal szebb és értékesebb, mint az állatkert, a túltömötten gazdag összehasonlító bonczatani muzeum, mely a világ egyik legnagyobbszerű és leggazdagabb intézete. Nem is csoda, hisz a tudomány legderekből férfiai, Buffon, Winzlow, Jussieu, Fouchroy működtek ez intézetben és szerezték meg európai hírnevét, melyet méltán megérdemel.

Az intézet igazgatóságát 1792-ben Bernardin de Saint-Pierre vette át, ki az állatkertet alapította. A könyvtár 1794-ben nyílt meg. I. Napoleon jelentékeny ajándékai szerfelett gazdagították az összehasonlító muzeumot 1804-ben. 1805-ben Humboldt Sándor ajándékozta meg e muzeumot az Amerika forró övi vidékeiről hozott növénygyűjteményeivel, melyekben 300 példány addig ismeretlen növényfaj is volt az ismereteseken kívül. Cuvier és Geoffroy Saint-Hilaire is ez intézetben tanítottak. 1814-ben a Humboldt gondoskodása mentette meg ez intézetet, menyinyben közbenjárására ez intézetet az ellenséges csapatok nem bántották.

Valóban a Musée d'anatomie comparée a zoolog temploma.

Megemlítést és elismerést érdemel a Jardin zoologique d'acclimatation a Bois de Boulogneban hasznos nem európai állatok honosító kísérleti helye.

A ki először megy Párisba, annak nem csak a kiállítás új és sok gyönyörűséget nyújtó, de egész Párist kiállításnak kell nevezni a kellemes párisi élet levén annak fénypontja

A viszontlátkozásig tisztelettel

Az Archaeologia az 1878-ki párisi közkiállításon.

III.

E szobrocskák — a legmagasabbak legfőlebb 40–45 centiméternyiek, de az ekkorák már ritkák — agyagból készültek, és kívülről élethíven voltak színezve; a színezés ugyan nagyobbára lekopott vagy leázott, de még mindig maradt anynyi nyoma, hogy az egészre lehet következtetni, sőt egy némelyiken tetemes része a színezésnek elég élénken megmaradt. A mi első pillanatra feltűnik rajtuk, az az idomok ép és éles volta, a mit alkalmasint a már természeténél fogva is kitűnő jó anyag gondos kikészítésének, részben a színezés védő borítékának köszönhetni. Egy némelyik oly ép, oly friss, hogy hihetetlennek látszik ezer évet jóval felülmúló koruk.

Nincs semmi szükség valami különös régészeti szaktudományra vagy kiválóan kimivelt műértőségre. A kinek csak némi fogékonysága van a szép iránt, azt okvetetlenül megragadja e szobrocskák szépsége, megdöbbenti az a bámulatos tökély, az a magas foku műtani ügyesség, az a költői felfogás, a mely nyilatkozik e kicsiny emberalakok előállításában. Akár a meztelen alakokat, akár a ruhásokat szemléljük ugyanaz a művészi ihlettség nyilvánul felfogásban és kivitelben egyaránt, és oly gyönyörűen egyesül az élethűség az eszményítés követelményeivel, hogy a színezés nem csak nem zavarja a hatást, hanem kiegészíti és emeli. Megengednek kegyes olvasóink, ha adott ígérletünk ellenére egy kissé részletezünk. Itt az egyik szekrényben egy csupa életet lehellő csoport: a pókhasu Szilénosz, nem az a rút, elázott és józan állapotában is álmos, vén, részeges, rézoru korhely, hanem az a kedélyes, jó kedvű, inkább felvillanyozott, mint elalélt öreg, a ki, ha egy pohár jó bort ivott, kedves czimbora, hogy szintugy elképzéljük, mily jóízűt terécselnénk el magunk is véle a kancsó mellett, mily szívesen kacagnánk vele a borkedviben kitalált, ha nem is éppen legszaloniasabb, élcein: ez a Szilénosz ölibe vette a kicsiny Dionüoszt. Az istenfióka egy köpczös, posgás gyermek, tele gödröcskével; csak hogy éppen most siró kedvében van, az az, az igazat megvallva, ordít, a hogy csak kifér a torkán, és a mellett rugdalózik a kövér kicsiny lábával. Nyilván ihatnék, és az öreg ugy néz rá, mintha azt mondaná: „hiszen fiacskám, bort adhatnék, de az tán még nem neked való.“ Egy csepp harag sem látszik az öreg arcán, inkább oly formán néz a rakoncátlan kis portékára, mint ha azt gondolná, hogy csak ordíts fiacskám, majd megúnod! Ezek meztelen idomok. De nézzük itt ezt a kacér ifju hölgyet. Hosszu uszályos rózsaszínű ruhája alól elől egy piczi láb hegye kandikál ki, köpenyforma kék felöltőjét a

bal kéz fogja össze a keblén, a jobb a levélforma legyezővel le van eresztve az oldalán; a fiatalság zománczában tündöklő arcz kaczerül balra fordul, és gondosan fodorított rőt haján egy gomba alaku sárgás kerek (szalma?) kalap ül. Az egész benyomás az, hogy az ember egy divathölgyet lát Tanagra főutcáján vagy sétányán lépegetni, a ki annak érzetében, hogy tükre nem hizeleg, és hogy nem csupán varrónője érdeme, ha ruhája jól illik a testére, mintegy felhívni látszik a sétáló közönség figyelmét magára és toilettéjére. Megindulhatna rögtön a Boulevard des Italiens-en, nem mondaná senki, hogy ruházata, magatartása, járása idegenszerű, szokatlan vagy feltűnő.

És ily szobrokat hoztak Tanagrából ezrivel. Hiszen csak itt a teremben is áll egynehány száz, még pedig a válogatotja.

De nem csak szépségökben van e szobrocskák becase. Régészeti szempontból tán még érdekesebbek mint műtörténelmiből. Éppen a nem mythologiai alakok, ezek a jelmezes színészek, ez a kis lányka, a ki a kakassal játszik, ez a serdülő ifju, a ki gazdája után viszi a fürdőbe az olajos kancsócskát és a bőrvakarót, ez a kapócsonttal mulató leányka: mindenik ad egy egy felvilágosítást egy egy régészeti kérdésre. A ne továbbja azonban a kecsességnek, az az egész sorozat Erosz a legkülönbözőbb állásban, majd magára, a mint egy madár után kap, a mely éppen el akar repülni, vagy a megfogott kis madarat szabadon bocsátja, majd Pszychével játszva, majd az anyjával enyelegve stb. stb.

Valóban örömmel vesszük éppen most hírét hogy Kekulé R. kiadja a tanagrai szobrocskák képeit. Oly mű lesz az, a mely minden könyvtárnak díszére fog válni, de oda fog illeni akármely magán díszterem műalbumai közé is. (Ára 60 márka.)

Egészen más irányban, noha nem kevesebb erélylyel, vonják magokra a figyelmet ugyan e teremben a dodonai bronz tárgyak, a melyeket Carapanos ur állított ki. Szobrocskák (emberi és állati alakok), csatok, tükrök, edények, háromlábú és más állványok, mindenféle ékszer, fegyverek, és mindenféle szerzőmök. El lehet fáradni a szemlélésben, de mindent meglátni nem. Szerencsére a tulajdonos, a ki maga vezette az ásatásokat, ismertette eredményeit „Dodone et ses ruines“ czimű művében. Ugy látszik Schliemann-féle szerencsével bukkant rá a janinai tó partján fenmaradt romok közt a Zeüsz Dodonaosz temploma szentélyére; a honnan 1875 óta folytatott ásatásaival kiszedte azt a roppant sok fogadmányi tárgyat, a melyet hihetőleg a jóslatokért folyamodók adományoztak volt a templomnak.

Érdekes e szekrény mellett egy márványszobor, a mely állítólag a halikarnaszoszi híres Mauzoleum-ból való.

Mindjárt a következő szekrényben egy gazdag gyűjtemény mindenféle alaku ókori üvegedény van kiállítva. Az üveg többnyire opalizál, de az alakok és idomok rá vallanak a görög művészet legjobb kora tiszta és nemes ízlésére.

Mondanuuk sem kell, hogy e teremben, a mely az ókori régészet embere előtt méltán gyöngye a régészeti kiállításnak, az eddig említett ujdonságok mellett, a már régebben ismert régészeti tárgyaknak is megvannak méltó képviselői. A Dzialynszky grófnő görög cserépedényei, akár az idomokat, akár a rá festett díszítményeket, akár a rajtok levő feliratokat vegyük szemügyre egyaránt nevezetesek és kitűnők.

A görög művészetnek minden korából vannak itt mutatványok, s ha egy némelyike csupa töredék is, mint az Athenéből került Bacchus és athleta fejek, még is megbeesülhetetlen értékű mutatványai a görög művészet zsongái körének.

Végzetlenül jól esett nekünk, hogy a folyó év tavaszán Polgárdon lelt ezüst triposz-töredék is itt pompázott az egyik üveges szekrényben, más ezüst régiségek közt.

Lehetetlen apróra előszámlálni az ide gyűjtött tárgyak egész sokaságát; hiszen, ha az embernek módja lett volna egyedül bezárkozni e terembe, két hét kellene csupán a leltározásra; egy leíró lajstrom készítése hónapokat venne igénybe.

Nem kevésbbé gazdag és érdekes mint a régiségek kiállítása e teremben az itt kiállított éremgyűjtemények sora. Rendre véve a következők: a) egy gyönyörű gyűjtemény ósrómai rézpénzekből (aes grave); b) egy sorozat római arany pénz Sullán kezdve, c) egy roppant gazdag gyűjteménye ó frank (merovingi) aranypénzeknek, d) a dodonai régiségek gyűjteményét kiegészítő sorozata az érmeknek és feliratos lemezeknek, a melyek részint üzleti és jogi oklevelek, részint pszefizmák, részint fogadalmi és felajánló iratok, és ólomlapokra vésett kérelmek a dodonai jósdához.

Következik még egy szép metszett kő gyűjtemény Cam eo és intaglio; a Parthenon homlokzatáról 1686-ban letört victoria-fő Phidias műve, a palestrinai cista, egy sereg római és görög ékszer és pénz mindenféle fémből és végre a kiállítás egyik legszembeötölőbb nagy darabja, egy négykerekű bronz kocsi a melyet Salonában a Diocletían palotája romjai közt találtak.

A most következő harmadik termet egészen elfoglalja egy magán gyűjtemény, a Gréau féle. Az ember nem tudja, mit bámuljon itt inkább. Azon-é, hogy egy magán-embernek módja van ily gyűjtemény egybeszerzésére, vagy azon, hogy ily gazdag embernek hajlama és kedve van és a mi több elég szakismerete és műízlése volt, hogy így kiválogassa gyűjteménye tárgyait, vagy végre és ez tán a legbámulatosabb, hogy e gazdagságnak,

e nemes hajlammak és e kitünő műértelemmek anynyira kedvezett a szerencse a műreemek felkutatásában és megszerzésében. Mert a mi e gyűjteményt kiválóan jellemzi, az, hogy darabjai egyről egyig bámulatosan épek, szépek és nagy értékűek ugy anyag mint műbecs tekintetében

Ha valahol, itt véghetetlenül bajos egyes darabokat kitüntetni; valósággal bételjesedik, hogy mindenik kitünő, tehát egy sem! Mégis feltűnik az egyik szekrényben az a díszedény, a mely egy tömlőn guggoló szőlőmivest vagy szüretelőt ábrázol; evvel szemben egy elragadó szépségű csoport cserépből, a mely Amort és kisérétét ábrázolja, és ugyan e szekrényben Oediposz és Antigone hasonlólag cserépből, egy valósággal eszményi tökélyű remekmű. Gréau ur tanagrai szobrocskákat is szerzett, és képzelhetni, hogy valamint nem fukarkodott az árban, ugy ki is tudta válogatni.

Minthogy itt magángyűjtemény van kiállítva, nincs mit csodálkozni, hogy a tulajdonos műizlése nem szorítkozoít csupán ókori remek gyűjtésére, és hogy itt az ókor művei közt találunk egy 1579-ben Gentil Ferencztől készített művet, a mely a boldogságos szűz kimulását ábrázolja, és a mely eredetileg a troyes-i székesegyház számára készült.

A negyedik terembe lépve a középkorban találjuk magunkat. Itt legelőbb a jobbról álló első szekrény meg van töltve merovingi koru tárgyakkal mindenféle anyagból és alakban; bronz, cserép- és üveg edények, ékszerek és fegyverek, az utóbbiak vasból, többnyire sírokból és temetőkből.

A következő szekrényben Troyes városa muzeuma kiállította a Pouani (Aube dép.) porondbányából 1842-ben került nagyszerű arany-leletet, a mely részint ékszerekből részint fegyverekből áll, és a melyben legnevezesebb egy HEVA feliratu gyűrű. E szekrény felett van egy csúcsos sisak vasból és aranyból, a Vézéronces-i csatáról, a melyen 524-ben a burgundok Godomar alatt tönkre tették a Frankokat, a kiknek vezére Chlodomir a Clovis fia maga is elesett.

Itt ismét találkozunk felette becses éremgyűjteményekkel, az egyik mutat bé nyugateuropai érmekeket a nyugatrómai birodalom felbomlásától Nagy Károlyig, a második a Carolingiak érmeit, a harmadik a kereszties hadak vezérei és más keresztény fejedelmek által keleten veretett pénzeket.

A mint tovább beléhaladánk a középkorba, szemünk előtt folyt le az az átmenet, a melyet helyesen csak is ily gyűjtemény folytonos szemlélése mellett lehet felfogni és átérteni. Az ókori művészet ihletét veszi képzelődése szabad röptéből. Hitregéje a természet jótékony vagy félelmes ereinek, az emberi erények és bűnök személyesítéseiből alkotván természet fölötti lényeit, a

művészet erkölcsi fogalmak anyagi formába öltöztetése körül fáradozván; a hol a vallásnak és a vallásos érületnek szolgál, a természet adta idomokat eszményesítés által igyekszik kivetköztetni mindennapiságából, és a lehető tökélyre törekszik, hogy az anyagot mintegy átszellemítse. E tökélyt legtermészetszerűbben feltalálni véli a szép netovábbjában, és ezért ez a cél, a melyet megközelíteni igyekszik aztán a világi czélokra szánt készítményeiben is. A haladó mivelődés azonban gyarapítja a jólétet, és ez által szaporítja a követeléseket. A valódi természet eszményítésében a szép netovábbját kereső képzelődés, semmi háborító befolyásnak sem levén kitéve, hamar eléri emberi volta által kijelölt határát, és evvel egyszersmind tökélyének is legmagasabb fokát, és minthogy a szaporodó követelés mégis tovább haladásra ösztönzi, kezdődik a tultengés. A szépet felváltja a czifra, a gazdagságot a tulterhelés, a művésziességet a mesterkélés, és megindul feltartóztatlanul a hanyatlás, és a sülyedés mind addig tart, a míg az emberiség egész életén uralkodó alapeszmék lényegökben ugyanazok maradnak. Mihelyt ezek oly gyökeresen megváltoznak, mint a hogy a kereszténység fellépése megváltoztatta, megkezdődik a visszahatás a művészetre is. A keresztény alaptanok szigora legelőbb is a fényűzés tulcsapongásait küzdi le, és az egyszerűséghez való visszahatás, a mely magában véve helyes irány és csak jótékonyan hathat a művészetre, éppen azért, mivel visszahatás, maga is tul csapong a határon, és ascetismusra vezet, a mely éppen oly ellensége a valódi művészetnek, mint a czifrázkodó fényűzés. Szerencsére a népvándorlás új nemzetekre ruházta át a vezérszerepet, a melyeknek művészeti multjok nincs, nem is kellett tehát küzdeniök egy mult hanyatlás izlésrontó emlékei ellen.

De egy más körülmény is folyt bé. Arra az egész világról összehordott roppant gazdagságra, a mely a keresztény első százaiiban elárasztotta volt Romát, a népvándorlás lezajlása után általános szegénység következik, a mely legjellemzőbb kifejezését találja a nemes fémek roppantul felszökken értékében, illetőleg, a mint rendesen kifejezni szokták, az általános olcsóságban. Ennek a szegénységnek kiváló befolyása volt az anyagok válogatására. A szobrászat a drága márványok helyett fából alkotja műveit, fatáblára festenek a képirók, és a hol nincs szoros értelemről vett ékszerről szó — a melyben még mindig szerepel a nemes fém és a drága kő és ezek kísézője a színes zománcz — a vas lép előtérbe a bronz rovására. Megváltozik a harczászat rendszere és evvel a fegyverek alakjai és méretei, és egy bizonyos időben a kováctság — a melytől a lakatos és fegyverkovács mesterségei még nem váltak volt külön — a szó szép értelmében tekintélyes állást foglal el a műiparban, főleg

a germán világban. E változásokkal párhuzamban a 14-ik száz végeig keleti befolyások alatt változott sajátosságos műzléssel tartja fenn magát a keletrómai birodalomban az ókor szakadatlan hagyománya.

A művészet és müipar fejlődése és hanyatlása történelmét beszélük el a régészeti tárlat kiállítványai körülbelöl úgy a hogy fennebb a rendelkezésünkre levő tér aránya szerint vázoltuk. Reméljük a szives olvasó megbocsát az elmélkedő kitérésért. Most haladjunk tovább.

Legközelebről látunk egy szekrényben egy sorozat kovács munkát, zárt. ajtóverőt, kilineset vasból, gyönyörű tiszta munkák; egy pár nyílpuska, egy pár faragvány elefántagyarból. Feltünő egy Szent Katalin (fa szobrocska) és egy dombormivű genrekép (tán szerelmi kaland?) egy fa táblán, a mely valamely ajtónak vagy székhátnak lehetett alkatrésze a XV százból.

Kiváló figyelemre méltó a felfogás tisztasága egy régi Krisztus szobron (XII száz?) fából és színezve; hasonló színes fa-faragványok még a kivezető ajtó mellett egy Szt. Márton a mint köpenyét megosztja a koldussal, és egy b. szűz látogatása.

Ismét következik egy szekrény vegyes tartalommal. Minket benne leginkább érdekelt egy sulymérték gyűjtemény (bronzból) és egy pár vasszekrényke; van továbbá pedum, szobrocska, szekrényke stb. elefántagyarból igen szépen faragva.

A tárgyak sokasága és változatossága itt már oly nagy, hogy egyes darabok említésével alapos tanulmány és összehasonlítás nélkül igen könnyen megesik, hogy éppen az említésre legméltóbbat mellőzi az ember, és kevésbbé nevezeteseket tüntet ki. Így, például, hiszszük, hogy az itt látható elefántagyarművek közt sok nevezetes mű van; de mi a müncheni nemzeti muzeum friss emlékeivel kevésbbé voltunk fogékonyak irántuk; de azért az a három szekrényke keleti ízlésű aranyozott bronz foglalásaival, a mely állítóla; a XV százban egy burgundi hercegnő tulajdona volt, még sem kerülte el figyelmünket.

Az egyházi régészet barátjai számára sok érdekes darab kínálkozott már e teremben is; névszerint e y szekrény mise-mondó ruha, hímezés és drága régi szövötdarab. Említésre méltó még egy festett faszobor a XV százból (egy ülő katona) az alak sajátosságos magatartásáért, és a színezésért.

Asztali szekrényekben van egy gazdag ékszergyűjtemény a VI—IX száz mutatóványaiából, egy gyönyörű pecsétnyomó-gyűjtemény, a mely kiváló gonddal van kiállítva. Ott van maga az eredeti pecsétnyomó, melllette a rajza, és végre a lenyomata viaszban.

Nagyszerű a kiállított kéziratok sorozata. Didot állított ki egy pompás képekkel ekeskedő imakönyvet és egy zsoltárt a

XIII v. XIV százdból, egy gyönyörű imakönyvet V. Károly (francia király) könyvtárából, és egy nagyszerű misés könyvet, a mely állítólag Talbot Jánosé (a nagyhirű angol vezéré) volt.

A roueni könyvtár küldeményei közt nevezetes egy Aris-toteles fordítás (francia a XV százdból) és egy ugyanazon korból való krónika elragadó szépségű és nagy fontosságú miniatúr festvényekkel, az akkori viseletek érdekes mutatóványaiért.

A francia képviselőház könyvtárából is van egy egész szekrényvel XV százbeli kézirat: egy Bezanconi misemondó könyv, egy pompás példánya a „Roman de la Rose” című nagy híru allegoricus szerelmi költeménynek, egy Livius és egy Ovidius fordítás, és a pápák krónikája V. Károly egy autographjával.

Régibb iratok vannak még a Troyes városa kiállítmányai közt; névszerint egy X százbeli evangeliomos könyv, egy XI százbeli Szt. Benedek legenda, Szt. Jeromos „Speculum virginum”-ának egy XIII százbeli másolata, egy zsoltár, a melyet Vastag Lajos (VI) francia király fia Henrik adományozott a clairvauxi klostornak, és egy gyönyörű Missale Romanum.

Még két nagyszerű misemondó könyv vonja magára a figyelmet, az egyik Rouen városa tulajdona és az ottani székesegyház kincséhez tartozik, a másik Firmin-Didot Ambró tulajdona és valamikor VI. Károly francia király és leánya Katalin angol királyné tulajdona volt. E két könyvvel ugyanazon szekrényben van egy említésre méltó ezüst pecsétnyomó, a mely Angolhoni Johanna toulousei grófnőé volt, és egyik oldalán ülve a másikon fennállva ábrázolja tulajdonosnőjét (XII száz.)

Nagyszerű a terem közepén szabadon álló szekrényben látható ezüst kereszt, a mely vésett domborművel és áttetsző színes zománczczal ékeskedik és egyike a legszebb és legreमेkebb olasz műveknek a XV százdból.

Még említsünk egy elefánt agyarból faragott pedum-ot, a mely állítólag a XI százdból származik; a nyele, a mely uj testamentomi jeleneteket mutat domborműben lehet abból a korból, de a görbülete voluta) szembetűnőleg újabb keletű.

A következő V. terem ismét egy magángyűjteménnyel, a Basilewski-félével van elfoglalva.

Könyvismertetések.

Die römische Lagerstadt Apulum in Dacien von Carl Gooss. Ez értekezés, a mely a segesvári ág. hitv. gymnasium 1877/8-ki programjában és külön lenyomatban is megjelent, azt a feladatot tűzte maga eleibe, hogy a mai Gyulafehérvár és a Maros közt a római korban létezett jelentékeny

város keletkezése történelmét, állapotait és szervezetét fennállása különböző korszakaiban a fennmaradt omlékek nyomán a lehetőleg alaposan kifejtse, és e feladatot 56 negyedréti lapon igen tisztességesen megoldja.

Noha a szerző e munkájának tulnyomó részét Mommsen nyomán dolgozta, a Corpus Inscriptionum Latinarum, az Ephemeris epigraphica és egynehány német folyóirat lapjairól vett kész eredmények mellé a maga saját és személyes vizsgálódása után elég újat és eredetit tudott tenni, úgy, hogy műve minden esetre éppen oly eredeti és éppen annyira sajátja, a mennyire általában lehet oly anyag tárgyalása, a melyet az előtt már mások is tárgyaltak, Gooss ur igen szerencsés kézzel dolgozik az erdélyi részek római maradványainak ismertetésén, és valóban tényleges példájával bizonyítja, mennyit lehet és kell még tenni e téren hazánkban.

A mű beosztása és berendezése világos és szabatos, állításai bizonyítására a lehetőségig igyekszik sz. száraz utalások helyett magokat a bizonyító vagy felvilágosító idézeteket sz. szerint beleszőni dolgozata szövegébe, a miért különösen nálunk és a mi közkönyvtáraink állapotát tekintve kiváló köszönetet érdemel. Ha volna valami, a mit még óhajthatnánk a mű kiegészítésére, az az Apulum helyének helyrajzi térképe volna; de sz. nem tehet róla, hogy ily térkép készítése ma már alig lehetséges, mivel igen sok érdekes nyom már teljesen elenyészett, és a leletek pontos helyét annak idején feljegyezni elmulasztották. Ajánljuk a művet beható tanulmányra mind azoknak, a kik a római Dacia régészete iránt érdeklődnek.

Die siebenbürgischen Münzen des freiherrlich Samuel von Brukenthalscheu Museums in Hermannstadt, Von L. Reissenberger. 30 lap 4 rét. Első füzet a n.-szebeni brukenthal féle muzeumban leledző azon érmek leírásának, a melyek vagy egyenesen Erdély önálló nagyfejedelemség érmei, részint Erdélyre vonatkoznak vagy legalább erdélyi pénzverdéből kerültek. Ez első füzet terjed Bethlen István 1630-ban vert aranya ismertetéseig.

A magyar érmészeti irodalom jelen állapotában kétségen kívül érdemes munka a hazában létező tekintélyes gyűjtemények részletes ismertetése, mert még sok van, a mit a Széchenyi féle catalogus és Erdy inkább díszes mint alapos kiadványa nem ismernek. A brukenthal féle gyűjteményre nézve az érdem még nagyobb, mivel — injuria temporum et hominum — éppen e gyűjtemény évek hosszu során át merőben hozzá férhetetlen volt. Mindazonáltal van egy pár észrevételünk az előttünk fekvő dolgozatra, a melynek érdemeit különben készségeen elismerjük.

Legelőbb is az ellen van kifogásunk, hogy a szoros értelemben vett erdélyi érmek nincsenek kellően megkülönböztetve és elkülönítve. A mí meggyőződésünk szerint egy érem odatarozandóságát nem határozza meg annak a helynek a fekvése, a hol verték. Az aquilejai érsekek pénzeit a karinthiai pénzverdék állították elé, de azért azok még is aquilejai pénzek, és ha Oroszországban vertek hollandi aranyokat, ezek azért nem váltak orosz pénzekké. Még fémerek tekintetében egyes esetekben mérülhetnek fel kétségek; forgalmi pénzeknél nem.

Már szerző lajstromát a (Zápolya) János király pénzein kezdi, és legalább is következetlen ez által. Mert ha a János király pénzeit csupán azért tekinti erdélyieknek, mivel az erdélyi részek pénzverdéiben készültek; nem látjuk át, miért nem kezdi korábban? Hiszen a szebeni pénzverde (a nagybányait nem is említve) nem János alatt kezdett működni, s ha az előbbeni királyok neveire vert pénzeket a szebeni pénzverde jelvényét nem is tudjuk biztosan kimutatni, de a II. Lajoséin már világosan megvan. János alatt Erdély épp oly kevésbé volt önálló ország mint II. Lajos alatt, és János az erdélyi részeket nem mint Erdélyt, hanem mint Magyarország kiegészítő részét és mint *rex Hungariae birta*; az ő pénzei tehát magyar királyi pénzek suly, érték es veret szerint. Nem is verték Erdélyben, mert hiszen az ő korában Erdélynek még nem volt az az önállósága a mely külön, saját pénz kibocsátására jogosít. Itt tehát helyén lett volna megjegyezni, hogy e pénzek az erdélyi részekben vert magyar királyi pénzek.

Még inkább áll ez az I. Ferdinand nevére Szebenben vert pénzekről. Átalában nem lehet erdélyi pénzeknek tekinteni Báthori István lengyel tallérait noha Nagybányán verette, a Rudolf féle csegelyt és tallért, a melyeken még nem is fordul elő az erdélyi fejedelem czíme és Bethlen Gábor mind azon pénzeit, a melyekre mint *electus Hungariae rex* az osztrák házbeli uralkodók módjára csak a főlap körirata közzé tette a nagyon kicsinyben látható szűz Máriát és magyar czímet.

Ismételjük, nem azért említjük ezt fel, mint ha azt kívánánk, hogy ez érmek maradjanak ki a sorozatból, hanem igen is óhajtottuk volna, hogy ezeket valamiképpen elkülönítve csupán mint függelékeket és szorosan a sorozatba nem tartozókat közölte volna Sz.

Egy másik kifogásunk van az ellen, hogy Sz. nem tesz semmi megjegyzést arra, hogy van a sorozatban egynehány darab, a melyek valódisága legalább is nagyon gyanus. A mikor 1873-ban alkalmunk volt szerzővel együtt átnézni a sorozatot, figyelmeztettünk volt erre. Így névszerint azt találjuk jegyzeteink közt, hogy a Bocskay Erzsébet féle tizes arany (9 lap) alig ha nem

öntött, tehát nem valódi; éppen úgy a Rudolfnak tulajdonított, és alig ha egyes aragnál nem súlyosabb (a mi példányunk az erd. muzeum gyűjteményében hármás arany) emlékpénzek közül az egy ezüst és a (14 l 2 és 3 sz.) két arany határozottan nem valódi. Ezt szerző egy szóval sem említi. Tán még a Básta féle fémerek közt is van utánzott. Csupán a Székely Mózes tallérjára mondja, hogy (Pinder szerint) alkalmasint Becker féle utánzása a létező (hol?) arany eredetinek; azonban alkalmasint költött az egész érem, és az arany eredeti ugyan annak a Becker féle bélyegnek a lenyomata, a melyből az ezüst került.

Sz. elfelejti megmondani, hogy a gr. rövidítés súlyhatározásaiban gramme-é vagy gran jelentésű, s azt kell hinnünk, hogy majd az egyik, majd a másik; így olvassuk a János Zsigmond féle egyoldalú tábori tallérok súlyát 29 Gr. és 35 Gr., a hol a Gr. alkalmasint gramme; de Rudolfnál az egyes arany sulya 11 gr. és 8 gr. nem lehet gramme, miután a legsúlyosabb egyes arany is csak 3·6 és 3·7 gramme-nyi lehet. Vagy nem jelent tehát a rövidítés gramme-ot, vagy a darabok nem egyes aranyok.

Abban is vettünk észre következetlenséget, a mint sz. a veretek leírásában a jobb (rechts) és bal (links) kifejezéseket használja

Áttérve a leírás részleteire is találunk egy pár megjegyezni valót:

A 13 l. 44 sz. alatt leirt csegelyen ott van: „Moneta Civitatis Coronensis.“ Sz. egy szót se veszteget annak a kérdésnek a megfejtésére, hogy e szók azt jelentik-é csupán, hoga e csegelyt Brassóban verték, vagy pedig a város autonom pénzének tünteti fel.

A 14 l. 1 sz. alatt a: „Terrena consideres ut caelica possides“ körirat mellé oda teszi a csudálkozó (sic)-et. Ugy látszik e tökélyesen correct latin mondatban valami feltűnőt lát. Még egyébaránt kérdés, hogy nem helyesebb-é az a nézet, a mely e fémer keletkezését a Székely Mózes fellépésével hozza kapcsolatba.

Az sem következetes, hogy sz. a Bocskay Erzsébet fémérét a Báthori Kristófcitól elkülöníti, ellenben a Básta-féléket belésorozza a Rudolf érmei közé, és a fémert pénznek tekinti „Portugalöscr“ (sic) évet adván neki.

Hogy a Bocskay István alatt (20 sz.) legutoljára leirt arany csakugyan hollandiai arany, abban Erdynek tökélyesen igaza van. Hogy jutottak a németalföldi Generalstaat-ok arra, hogy ily fajta pénzeket veressenek? Körülbelöl éppen úgy, a mint az oroszok a hollandi arany veretéshez. Van ily arany más provinciákból is, pl. Utrechttől, de ezeket nem lehetett az erdélyiekkel összevetni, csupán a Transisul. válhatott felületesen olvasó

szemben Transilvaniává. Már az is figyelmeztethette volna sz-t, hogy az aranyon nincs évszám, a mely pedig az e korbeli pénzekben soha se hiányzik.

Hogy sz. nem tudja, mi az a vonás Báthori Zsigmond 1590-beli tallérja föláján (11 l. 10 sz.) csakugyan csodálatos. Nem egyéb az, mint a bélyeg meghasadásának a nyoma, németül „Stempelriss.“

Ézeket az észrevételeket nem azért teszszük, hogy a dolgozat becsét alászállítsuk. Ubi plura nitent . . . ott az ily apró vétségek nagyon is megbocsáthatók. Sz. minden esetre igen becses adalékkal járult azokhoz az eszközökhöz, a melyek segítségével ma holnap hivatott kéz fogja megírni Erdély érmészetét, és ezért köszönetet érdemel, a melyet teljes szívünköl mondunk is neki a hazai tudomány nevében. Várjuk az ígért folytatást.

A Rumun nyelv. Irta Hunfalvy Pál (Nyelvtud. Közl. XIV. köt. és külön lenyomatban, Budapest 1878. Nagy 8-adrét 132 lap.)

Ime egy nyelvtudományi mű, a mely oly alapossággal, anynyi tanulmányval van dolgozva, és a mely állításai bizonyítékait oly széles területről gyűjti egybe, hogy a mikor először olvasta az ember egy kissé zavarba jő a tanulmány voltaképpeni célja iránt; mert a nélkül, hogy nyelvtudományi becsének színvonalára csak egy hajszályit is süllyedne, a történelmi fejtegetés oly részletes és oklevelek, kútfők tekintélyére hivatkozó, hogy a történelmi oknyomozás és az összehasonlító nyelvészkedés kölcsönös segéd tudományokként szerepelnek egymással karöltve, és csak Hunfalvi Pál neve érteti meg, hogy itt a történelem a nyelvészetnek volt segédje s nem megfordítva. Ám de éppen mivel H. fejtegetésének főerősségei egyike a történelmi adatok nyújtotta bizonyítékokban van, a sajátlag nyelvtudományi műnek tényleg kiváló politikai jelentősége is van a mi hazánk ethnographiai viszonyai közt.

Éppen ez a politikai jelentősége teszi e művet kivált az erdélyi részekben még olyanok számára is érdekessé, a kik nem levén ex professo nyelvészek, nem sokat bibelödnének különben egy nyelvtudományi értekezéssel, ha mindjárt Hunfalvi Pál írta is. A mióta a legelső oláh grammatika czímlapjára oda tették a „lingua Daco-Romana sive Valachica“ kifejezést, a római származás kérdése a latinul *Wlachus*, nálunk magyarul Oláh a maga saját nyelvén *Rumun* névvel jelölt fajra nézve olyanná vált, mint Darwin féllépése óta az egész emberiségre nézve a majomtól származás kérdése; csak ellenkező irányban. A majomtól való származás ellen a szoros értelemben vett Darwinistákon kívül az emberek nagy többsége szabatkozik, a római

származást éppen oláh atyánkfiai követelik magoknak, éppen arra alapítják abbéli igényüket, hogy őket többé ne nevezzük se oláhnak, se rumännek, se rumunnak, hanem egyenesen románoknak.

Ha — nevezzük őket saját kívánságuk szerint — román atyánkfiai egyebet nem kívánnának, mint hogy elismerjük nyelvük román voltát, nem volna semmi ok a vitára. Mind a mellett, hogy idők folytán sok szláv sőt magyar elem is vegyült belé, a rumun nyelv őstörzse kétségtelenül latin, vagy ha úgy tetszik római; és ha beérik avval az általános fajnévvel, a mely a latin fajta nyelveket beszélő valamenynyi népet egyaránt jelöli, és a magok külön nemzetiségét ezek közt külön nemzetnévvel nem kívánják kitüntetni: mért ne tennők meg nekik azt a barátságot? Am ők ebből politikai tökélet kívánnak csinálni. Nekik nem elég nyelvök román voltának elismerése. Ők azt vitatják, hogy a román nép mindenütt, a hol lakik, őslakó és a hajdan ott élt római telepések egyenes ivadéka, a mely fentartotta a római szakadatlan hagyományt, és ezt az őseredeti római voltot mindenki számára követeli, a ki az ő nyelvén beszél. Hogy ezt tehessek, kénytelenek azt vitatni, hogy a római telepések a hajdani Daciából soha se vonultak ki egészen, hogy a mikor a magyarok ide Daciába bevándorlottak itt országszerte sűrű román lakosság birta a földet, a melyet a hódító magyar leigázott és rabbá tett és minden jogaitól megfosztott. Ebből aztán az lett, hogy román atyánkfiai, elkezdve a bukarestii román tudományos akadémián kénytelenek voltak maguknak egy külön történelmet és egy külön nyelvtudományt gyártani, mert a ténylegesben nem kapták meg a magok állításai mellett tanuskodó bizonyítékokat.

Ez ellen a mondva csinált történelem és nyelvtudomány ellen küzd H. az ismertetés alá vett tanulmányában.

Legelőbb is azt mutatja ki, hogy magok a román tudósok (történészek és nyelvészek), a kik közre működtek e történelem-csinálásban, egymástól eltérnek, sőt olykor éppen ellenkezőnek is egymással, a mi magában már arra mutat, hogy adataikat nem merítették valóban létező kútfőkből. Egyuttal figyelmeztet arra az ellenmondásra, a mely az erdélyi helynevek szláv voltában felszólal azon állítás ellen, hogy a ma Erdélyben lakó románok a Traján telepesei szakadatlan leszármazás útján fenmaradt ivadéka. Azután áttér saját állításainak kifejtésére és bebizonyítására a következő sorrendben.

I. Bebizonyítja, hogy a magyarok, a mikor a IX száz vége felé béjöttek, azon a területen, a melyet elfoglaltak, nem találtak románokat.

II. Mutatja, hogy a XV száz végeig Erdélyben még nem volt román püspök.

III. Vitatja, hogy a jelenleg létező román ajku nép igen tetemes része, tán többsége, nem is vér és származás szerint való oláh, hanem eloláhosodott szláv és magyar.

IV. Kimutatja nyelvészetileg, hogy nagy része a román szókincsnek szláv.

V. végre azt tüntetvén ki, hogy a magyar nyelv, noha sok benne a szláv szó, román szót nem vett fel magába, ellenben a rumun nyelv nagyon sok oly szóval él, a mely vagy egyenesen magyar, vagy legalább magyar közvetítés után jutott beléje: ebből a jelenségből azt következteti, hogy a románok későbbben jöttek az országba, mint a magyarok.

H. a román írók a római származást erőtető törekvését „római nyavalyá“-nak kereszteli.

Nem rendelkezünk sem kellő ismerettel, sem a szükséges anyaggal, hogy e tanulmány bírálatába bocsátkozzunk, de kötelességünknek tartottuk röviden ismertetni tartalmát, és figyelmeztetni kiváló érdekes voltára.

Az erdélyi muzeum részére 1878 június - szeptember havaiban beküldött adományok jegyzéke:

I. Könyvek: A bajor kir. tud. Akademiától 6 db akadémiai értekezés. München 1877. és 1878. — A fővárosi közmunkatanácstól, Hivatalos jelentés 1877. évi működéséről. Bpest 1878. — A szebeni ev. egyháztól, Jahresbericht der ev. Gemeinde zu Kronstadt. 1878. — Gróf Kún Gézától, Quinquaginta aenigmata Cumanica. Budapestini 1878. — Brassai Sámueltól, The Athenaeum, 1878. jan.—jun. London. 1878. Dr. Bélteky Ferencztől, 52 köt. könyv. — A sz.-udvarhelyi ref. főiskolától, sz.-udvarhelyi kir. főreáliskolától, a m.-vásárhelyi főiskolától, a zilahi tanítóképezdétől, az aradi népiskolák előljáróságától, a besztercei ipariskolától, Értesítőik az 1877/8. tanévre. — Réthy L. aradi nyomdájától, Szilágyi Gyula, Pénzügyi törvények kézikönyve. Arad, 1878. — Michaelis Fr. szebeni nyomdájától, Kalender des siebenb. Vfreundes — Kraft szebeni nyomdájától, Alexi Theocar, Ai carte, ai parte. Sibiu. 1878. Filtsch szebeni nyomdájától, Amicul poporului Calendar. 1879. Sibiu. 1878. Michaelis Ferencz szebeni nyomdájától, Repertorium über einen Theil der Siebenbürgen betreffenden Literatur, von Heinrich Herbert, Hermannstadt 1878. Réthy Kipot aradi nyomdájától, Kristoffy József, A falu bolondja. Regény. Arad 1878. és Protocolulu despre seditiele sinodului e parohialu din dieces'a a Aradului, Aradu 1878. Az erd. ev. ref. egyházkerület igazgató tanácsától, Tanterv, utasítás és rendszabályok, az erd. helvéthitü elemi népiskolák szá-

mára. Kolozsvár 1878. A pozsonyi ev. főiskolától, Értesítő 1877/8. tanévről. Pozsony. 1878. Az aradi kir. főgymnasiumtól, Értesítvény. 1877/8. Arad 1878. A pécsi m. kir. állami főreáltanodától, Értesítő. 1877/8. Deés 1878. A dévai m. kir. állami főreáliskolától, Értesítő 1877/8. Kolozsvár 1878. A n.-szebeni kir. főgymnasiumtól, Értesítvény 1877/8. N.-Szeben 1878. A n.-szebeni evang. főgymnasiumtól, Program 1877/8. Hermanstadt 1878. A segesvári ev gymnasiumtól, Program 1877/8. Schaessburg 1878

II. Régiségek: Komis Lajosné szül. Inczedy bárónőtől, több drb thasosi tetradrachma, több db consularis pénz s az edény darabjai, melyben találtattak, ezüst fibula. — Ujvárosi Sándortól, Bronz régiség, találatott Mező-Bodon. — Torma Károlytól, 4 db római bélyegestégla. Sebesváraljáról; 1 db római (?) cserépedény töredéke, Aranykutról; 1 db viasz-opál nucleus, Nándor-Váraljáról; egy vas csákány, Kolozsvárról. — Sala Sámuelről, egy római kori basrelief Alsó-Szováthról. — Vásárolt: 7 db római tégla, 1 db római bronz, 2 feliratos kő s dombormű, Sebesváraljáról, 1 bronz Várfalváról, 1 feliratos kő, M.-Kalyánból 1 mértföldmutató, Nagy-Almásról, 1 bronz palstab Aranykutról. Mind római. — Egy arany fülönfüggő berloque-okkal; két arany gyöngy; egy arany csat darabja, email cloisonné. Népvándorláskori. Kolozsvár határa. Egy arany hajtű. Kolozsvár.

Értesítés.

Az erdélyi muzeum-egylet történelmi szakosztálya véglegesen megalakult és megkezdette működését, a mely a napi politika és szoros értelemben vett hitágazati vallásos kérdések kivételével kiterjed mind azon ágaira a tudománynak és irodalomnak, a melyek az orvosi és természettudomány körén kívül esnek. Egyelőre minden hó második és negyedik Hétfőjén tartja rendes szaküléseit este 6 órakor a muz. könyvtár olvasó termében. E szakülések nyilvánosak, megjelenhet tehát mindenki, ha nem is tag. A tagok, ha előadásokat kívánnak tartani, azok tárgyát előlegesen bejelentik a szakelnöknél.